

УДК 16:165.74

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.9>

ТАНЕЦЬ НАВКОЛО ЧАСУ, АБО СПІВВІДНОШЕННЯ МИТІ ТА ВІЧНОСТІ В НІЦШЕАНСЬКІЙ ІДЕЇ ВІЧНОГО ПОВЕРНЕННЯ ТОГО Ж САМОГО

Марія Сінельнікова

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних та соціальних наук, кафедра філософії
вул. С. Бандери, 12, 79000, Львів, Україна*

У статті досліджується своєрідне сприйняття часу у філософії Ніцше, який він розглядає не лінійно чи циклічно, а цілковито змінює звичну перспективу його сприйняття та втілює це у свою ідею вічного повернення, яка вважається найбільш загадковою та найменш проясненою в його доробку. Наголошується, що ідея вічного повернення є центральною у філософській спадщині Ніцше, бо навколо неї концентруються і знаходять свій початок (як і завершення) всі інші ключові ідеї мислителя, такі як воля до влади та надлюдина. Зауважується, що вічне повернення покликане гарантувати не стійкість конкретної особистості, а шанс ставати інакшим, що асоціюється у Ніцше із самотворенням або сходженням до надлюдина, яке інтерпретується як самовдосконалення через самоподолання. Тому вічне повернення розцінюється не як самостійна подія, а як особиста воля та вибір кожної особистості, що утверджує її своїм прагненням, своєю силою волі. Саме життя Ніцше визначає як плінну в часі форму утвердження сили та прагнення людини до влади, але влади не над іншими людьми, а передусім над собою. Констатується, що у Ніцше повертається не подібне, тотожне чи аналогічне, а те ж саме, повертається саме повернення як можливість становлення, яке розцінюється не як нескінченний поступальний рух до якоїсь мети, а як самовладання влади, яка повертається до самої себе і постійно відновлює себе у своїй природі. Зазначається, що останній момент (метафізичний) є найбільш популярним у трактуванні вічного повернення, оскільки запитує про природу людської істоти, яка має постійно утверджуватися у своєму існуванні у вічно повторюваному світі. Так ідея вічного повернення порушує питання про значущість людського життя, адже повернення безпричинної миті позбавляє його мети і сенсу. Тут проступає екзистенціальний аспект ніцшеанської ідеї вічного повернення, який надає людині цілковито новий імператив існування, закликаючи проживати кожну мить життя так, щоб бажати її постійного повернення. Цим ніцшеанське вчення звільняє людину від заборон і обмежень, що накладаються минулим чи майбутнім, оскільки кожна мить нашого життя не має сенсу, окрім того, який ми самі у неї вкладаємо.

Ключові слова: Ф. Ніцше, вічне повернення, час, мить, вічність, надлюдина, воля до влади.

*Що робилося, те й буде робитися знову,
немає нічого нового під сонцем.
(Еккл. 1:9)*

Ідея вічного повернення у спадщині Ніцше філософськи настільки ж істотна, наскільки і сумнівна, оскільки для нього вона була найбільш вражаючою, тоді як після нього ніхто інший не сприймав її надто серйозно. Ба більше, «багато інтерпретаторів Ніцше просто ігнорували концепцію вічного повернення» [18, с. 307], оскільки основна особливість цієї ідеї «полягає в її амбівалентному, внутрішньо суперечливому характері» [14, с. 55]. Причому поєднання цих антонімічних аспектів не має діалектичного характеру: зняття і синтезу протиріч тут не відбувається.

Але для стилю філософствування Ніцше було характерне свідоме утвердження нерозв'язаних суперечностей, що повною мірою проявилось в ідеї вічного повернення.

Тому «незважаючи на ясність ніцшеанського філософського проєкту, в його філософії залишається багато парадоксів» [2, с. 207]. Саме з цієї причини ідеї Ніцше часто викликають прямо протилежні інтерпретації, а ідея вічного повернення і по сьогодні залишається однією з найменш зрозумілих і найбільш неправильно потрактованих ідей німецького мислителя.

Чимало відомих зарубіжних дослідників намагалися пролити світло на зміст цієї ідеї, серед них вагомим місцем посідають праці К. Льовіта, В. Кауфмана, Ф. Коплстона, М. Гайдеггера, К. Ясперса, Ж. Батая, Д. Галеві, Ж. Дельоза, А. Данто, С. Шаара. До них приєднуються і вітчизняні філософи, такі як Т. Лютий, І. Карівець, Н. Бикова, С. Жигалкін, В. Фарітов, Т. Кузьміна. Однак така велика кількість інтерпретацій вічного повернення нерідко призводить до певної неоднозначності в його трактуванні. Тому завданням статті є проаналізувати ідею вічного повернення у Ніцше та дослідити своєрідне сприйняття ним часу крізь призму таких понять, як «мить» і «вічність», які відображають метафізичну сторону трактування цієї ідеї.

Почати варто з того, що сама ідея вічного повернення не належить Ніцше, адже її корені сягають ще досократиків, однак саме німецький мислитель зробив її невіддільною частиною своєї філософії, її нервом і суттю. Хоча еллінам була близька ідея циклічного колообігу часу та історії, але це зовсім не аналог ніцшеанського вчення про повернення того ж самого, оскільки більшість греків говорили просто про циклічність, а не про те, що всі речі повертаються. Також у циклічній моделі часу йдеться про повторення якогось універсального порядку буття суцього та принципів його організації. У ніцшеанському вічному поверненні відсутня будь-яка першооснова, точніше філософ бере за першооснову чисту відмінність, що співвідносить різне з різним для того, щоб змусити їх повернутися.

Крім того, ніцшеанська концепція вічного повернення не стверджує, що світ є циклічним, вона лише наголошує, що час замкнутий у коло, саме «час, а не те, що в ньому відбувається...» [6, с. 141]. Час не має ні початку, ні кінця, він влаштований так, що колись наступить не новий, а той самий момент, що вже колись був. Усі речі повертатимуться не через незліченні години, а просто зараз, що робить минуле та майбутнє досить невиразними, тому для Ніцше важлива лише мить, яка є «незнищеною, якщо вона вічно повертається» [3, с. 196]. Отже, Ніцше говорить про повернення не сутності, а самого суцього. Тому, безумовно, «сам термін «вічного повернення того ж» належить Ніцше» [14, с. 58].

Думка про вічне повернення яскраво продемонстрована ним у творі «Так говорив Заратустра» через символ воріт, на яких написано «Мить». Саме тут перетинаються дві дороги часу: одна нескінченно-вічна йде в часі назад, інша, настільки ж нескінченно-вічна, прямує в часі вперед. Біля воріт «Миті» обидві ці дороги сходяться в одну, але «ними ще ніхто не пройшов до кінця» [13, с. 154]. Тут Ніцше на думку спадає ідея про те, що час – це коло, а воля людини, яка обертається в цьому колі, завжди прагне лише до того, до чого завжди повинна прагнути, підпорядковуючись «*amor fati*», де цілісність часу і буття зливаються воедино, а далеке минуле знову стає нашим теперішнім і майбутнім.

Ніцше був переконаний, що всі події в нашому житті є лише поверненням того, що вже було раніше, і тому відбуваються знову і знову, *ad infinitum*. Кожна дія є невідворотно поверненням, тобто те, що відбувається, ніколи не є тим, що здійснилося, а лише тим, що повернулося. За словами самого Ніцше, «все йде, все повертається, вічно крутиться колесо буття. Все вмирає, все розцвітає знову, вічно тече ріка буття... Буття з'являється кожної миті, навколо кожного «Тут» перекочується куля «Там». Скрізь середина. Стежина вічності – крива» [13, с. 217–218].

Ідея вічного повернення виражена тут, мабуть, у найбільш чистому, природному вигляді. Але так безпосередньо і наївно її розуміють звірі, які супроводжують Заратустру, котрого

вважають «співцем» вічного повернення. Однак подібний ідеал «природності» не варто сприймати як заклик уподібнюватися звірям, радше тут проступає ще один уже відомий образ Ніцше – «Будемо як діти!». Необхідно не опуститися до тваринного рівня, а навпаки – піднятися до своєї істинної природи, бути вірними собі, бути собою, як це роблять діти та звірі.

Тут на думку спадають три стадії перевтілення людського духу, про які говорив Заратустра: від стану «верблюда», що несе вантаж знання, через стан «лева» – тотального критицизму, до стану «дитини» – творця. Останній асоціюється у Ніцше із самотворенням, яке інтерпретується як самовдосконалення через самоподолання. Тому людина і прагне вічного повернення, щоб постійно зміцнюватися та ставати сильнішою, мислити по-новому та в повноті свого існування «знайти або породити із себе щось, що вивищує її над реальним існуванням (екзистенцією)» [16, с. 113]. Людині судилося стати надлюдиною, а стати нею вона зможе лише здолавши себе теперішню. Тому ніцшеанським гаслом стає «не покращувати людину (чи то за допомогою моральних проповідей, чи то соціальних перетворень, усе це – сучасні «ідеї», які Ніцше ні в гріш не ставить), а саме *подолати, перевершити*» [9, с. 289].

Тому вічне повернення гарантує «не стійкість конкретної особистості, а шанс стати інакшим» [11, с. 795]. Адже людина змінюється не з часом, час лише показує, ким вона є насправді. Тому вічне повернення варто розцінювати не як самостійну подію, а як особисту волю та вибір кожної людини, що утверджує її своїм прагненням, своєю силою волі. Не дивно, що і саме життя Ніцше визначає як «плинну в часі форму процесів утверджень сили, в якій різні конфліктуючі сторони отримують неоднаковий розвиток» [див. 8, с. 458]. Інакше кажучи: будь-який організм являє собою комплекс систем, які прагнуть до посилення почуття влади.

Звідси стає зрозумілим, чому в Ніцше повертається не подібне, тотожне чи аналогічне, а те саме, адже в нього повертається саме повернення як можливість становлення, яке є «не становлення чогось, це *чисте становлення*» [9, с. 339] або «воля до влади». Остання означає не якусь плинність речей чи просту зміну станів, це начало, яке пронизує собою все суще та всі рівні реальності. Так ми отримуємо своєрідну онтологію, в якій життя розуміється як «становлення», яке, у свою чергу, розцінюється не як нескінченний поступальний рух до якоїсь мети, а як «самовладання влади, яка повертається до самої себе і постійно відновлює себе у своїй природі» [див.: 15, с. 86].

Якоїсь миті починає здаватися, що в такому існуванні нічого не досягається, не накопичується та не втрачається, у вічності часу все залишається таким, яким воно є. В такому світі видається, що все є «завершеним у кожен момент і в кожен новий момент все досягає свого кінця» [див. 18, с. 319]. Починає здаватися, що дії людини набувають метафізичної незмінності: те, що ми робимо, наш вибір і його наслідки, ми змушені переживати знову і знову, нескінченну кількість разів.

Однак у Ніцше все не так. Недаремно ж він так палко виступає проти лінійного трактування часу, яке заперечує цінність життя, за яку філософ так наполегливо вболіває. Адже якщо життя рухається прямою, то всі його події просто кануть у небуття, втрачаючи, відповідно, своє значення та сенс для людини. Ніцшеанська ж ідея вічного повернення, навпаки, «наділяє нескінченною цінністю будь-який вибір і дію людини, надаючи тим самим їм неймовірної ваги» [2, с. 209]. Усе, що ми здійснювали в певний момент, ми здійснюємо не знову і знову, а один тільки раз і цей раз назавжди відбивається у вічності.

Тут ми зіштовхуємося з одним із найбільш популярних трактувань ніцшеанської ідеї вічного повернення – *метафізичним*, який запитує про природу людської істоти, котра має постійно утверджуватися у своєму існуванні у вічно повторюваному світі. Так ідея вічного повернення набуває свого *екзистенціального* забарвлення, оскільки порушує питання про значущість людського життя, яке в «пустелі» вічного повернення безпричинної миті може

втратити свої підстави та вагу. Ба більше, вічне повернення стає своєрідним випробуванням та екзистенціальним викликом для людини. Адже лише ті, хто зумів стати законодавцем власної волі, лише ті, хто зміцнів на шляху власного самоперевершення, лише ті «вважають, що їх існування заслуговує того, щоб безкінечно повторюватися» [19, с. 30].

Отже, вічне повернення передбачає, що ми бачимо вищу цінність і сенс не в очікуванні майбутнього чи спогадах про минуле, а в кожній окремій миті, в цій хвилині, яка схоплена в іманентності повернення та раптом виявилася метою. Усе, що здійснюється нами, здійснюється не в ім'я майбутнього, але заради самого звершення. Подія не має сенсу, крім того, який вкладає у нього людина, тому «нехай кожна мить вашого життя буде *мотивована*» [1, с. 28].

Якщо ж людина виявляється метафізично неспроможною це зробити, вона повинна звинувачувати в цьому тільки себе. Так ніцшеанська філософія звільняє людину від заборон і обмежень, що накладаються минулим, від об'єктивності сьогодення і проєктивної спрямованості у майбутнє. Останнє розцінюється не як «продовження крізь час мене самого, а термін життя істоти, що йде далі, виходячи за досягнуті межі» [1, с. 37]. І справді той, хто досягнув досконалості, не думає про завтрашній день чи про минулий.

Саме так «міф про вічне повторення руйнує ілюзію «нового» майбутнього, «нового» завтра» [7, с. 167]. Адже концепція вічного повернення говорить про те, що «зараз» – це не інший момент, в який відбувається те ж саме, що і мільйони років тому, а власне «той самий момент, який був мільйони років тому, який є зараз і який знову настане через мільйони років» [6, с. 177]. Миттєвості, які пройшли, і миті, які прийдуть, «є» не в різних світах, а в одному і тому самому. Тому найвіддаленіше минуле і найвіддаленіше майбутнє, по суті, ідентичні, а різні миті насправді не різні, а ті самі. Так Ніцше намагався «полати» тимчасовість часу на користь вічності вічного повернення.

Крім того, Ніцше прагнув примирити у своїй ідеї дві протилежні картини світу: динамічну та статичну, буття та становлення, адже для нього «повторення всього – це граничне наближення світу становлення до світу буття» [12, с. 617], тоді як саме становлення набуває характеру суцього, яке знаходить вічність у миті, в якій усе відбувається одночасно, а не послідовно. Звідси стає зрозуміло, що у Ніцше йдеться не про тотожність чи схожість, а про одне й теж. Мить, чи це буде «спалах блискавки, чи все наше життя – це те, що ми сприймаємо як щось одне, що не змінюється іншим» [6, с. 149].

Це специфічне сприйняття часу чудово характеризує Дельоз, аналізуючи дуальність «глибина – поверхня» [див.: 5, с. 159]. Сенс – це перш за все поверхневий ефект. Поверхня і глибина в цьому випадку не просто пов'язані між собою моменти якоїсь топологічної концепції, це дві взаємодоповнюючі реальності, по-різному структуровані. По-різному настільки, що кожній із них відповідає своя форма часу. На поверхні у нас присутня мінливість і плинність часу, з її переходами минуле-майбутнє. А от глибинна основа залишається незмінною. Саме тут, на глибині, час ніби завмирає, застигає, перетворюючись на вічність, де минуле та майбутнє стають єдиним цілим.

Тому в Ніцше вічність – це не альтернатива часу, це швидше його подолання і водночас порятунком. Відкинувши ідею особистого безсмертя, Ніцше в кінцевому підсумку створює своєрідний його паліатив – учення про вічне повернення, в якому кожен із нас уже проживав і ще не один раз проживатиме те саме життя, а кожне явище буде повертатися незліченну кількість разів, існуючи, по суті, вічно. А якщо «про те, що існує зараз, можна сказати, що воно було і буде завжди, фактично це і є безсмертям» [4, с. 178–179]. Тому стверджувати відсутність сенсу, вічності чи безсмертя у ніцшеанському колі вічного повернення не варто, вони є, але «не там», де ми звикли їх бачити» [16, с. 38].

У кінцевому підсумку у філософії Ніцше ми отримуємо вище прийняття життя, виражене в ідеї вічного повернення, яка за своєю суттю має характер звільнення і порятунку, адже містить у собі набагато «більше за всі релігії, які нехтують цим життям як чимось мимовільним» [17, с. 490]. Вона «релігія усіх релігій» чи радше її заміник у тому сенсі, що Ніцше ще не досить «переріс християнство» [10, с. 574]. Тому вчення про вічне повернення хоче бути проєктом нового способу життя, який дає людині нову мету, що виходить за межі її теперішньої природи, але є не в якомусь «іншому» (потойбічному) світі, а в її власному продовженні. Людина повинна піднятися над собою, що і становить людський сенс «Надлюдини», спираючись на яку Ніцше вчить про вічне повернення, так само як і про «нове покладання цінностей» на шляху волі до влади. Саме так метафізичний міф перетворюється у Ніцше на гімн, який оспівує велич людського буття, через утвердження життя, яке повертається навіть усупереч смерті.

Висновки. Ніцшеанська ідея вічного повернення – це складний, багатшаровий символ, за яким може стояти, наприклад, оцінка світу повсякденності як пекла нескінченного повторення вічних у своїй стандартності думок і вчинків. Можна розуміти вічне повернення і як суть філософського пізнання, що повертає нас до тих самих «вічних» проблем життя. Нарешті, ця ідея допомагає зрозуміти і сутність самої людини, що йде шляхом сходження до надлюдини, через самоподолання. Тому цілком зрозуміло, що вічне повернення – це «бездонна» думка, яка має стільки підземних ходів і становить таку загрозу, що «ми самі можемо від цього піти на дно» [16, с. 279]. Однак для тих, хто має крила, бездоння не страшна, для тих, хто навчився долати себе, оце «на дно» більше не здається загрозливим.

Загалом, здійснене дослідження дає змогу розширити межі традиційного трактування найбільш провокаційної ідеї Ніцше, допомагаючи правильно визначити її значення та місце в житті сучасної людини. Перспективою подальшого розвитку цього дослідження є виявлення нових аспектів ідеї вічного повернення та виявлення всіх можливих варіантів її впливу на людину. Адже, як зазначає Ж. Батай: «Ось що дивне в доктринах Ніцше: їм неможливо слідувати. Вони запалюють перед нами неясні, але часто сліпучі вогники: жодна дорога не веде в зазначеному напрямку» [1, с. 122].

Список використаної літератури

1. Батай Ж. О Ницше. Москва : Культурная революция, 2010. 336 с.
2. Быкова М. О понятии вечного возвращения и проблеме свободы у Ницше. *Фридрих Ницше: наследие и проект* / сост. и отв. ред. Ю. Синеокая, Е. Полякова; пер. А. Жаворонков, И. Полякова. Москва : Издательский дом «ЯСК», 2017. С. 207–230.
3. Галеви Д. Жизнь Фридриха Ницше. Жизнеописание / пер. с франц. А. Ильинского. Москва : Советский писатель, 1991. 336 с.
4. Данто А. Ницше как философ. Москва : Идея-пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. 280 с.
5. Делёз Ж. Ницше и философия. Москва : Ад Маргинем, 2003. 392 с.
6. Жигалкин С. Метафизика вечного возвращения. Москва : Культурная революция, 2011. 256 с.
7. Карівець І. Повсякдення: між трансценденталізмом і дивовижністю : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 256 с.
8. Коплстон Ф. От Фихте до Ницше / пер. с англ., вступ. ст. и примеч. В. Васильева. Москва : Республика, 2004. 542 с.
9. Кузьмина Т. Экзистенциальная философия : монография. Москва : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2014. 352 с.
10. Лёвит К. Ницшевская философия вечного возвращения того же / пер. с нем. В. Бакусева. Москва : Культурная революция, 2016. 336 с.

11. Лютий Т. Ніцше. Самоперевершення. Київ : Темпора, 2017. 978с.
12. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей: Незавершенный трактат. Москва : Культурная революция, 2005. 878 с.
13. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / пер. з нім. А. Онишка, П. Тарашука]. Київ : Основи; Дніпро, 1993. 415 с.
14. Фаритов В. Идея вечного возвращения Ф. Ницше: между философией и поэзией. *Философская мысль*. 2017. № 4. С. 55–69.
15. Хайдеггер М. Ницше. Т. 1. Санкт-Петербург : Изд-во «Владимир Даль», 2006. 608 с.
16. Шаап С. Нездатність забувати: Новий погляд на питання про істину / пер. з нім. О. Кислюка. Київ : Вид-во Жупанського, 2009. 294 с.
17. Ясперс К. Ницше: Введение в понимание его философствования. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2004. 632 с.
18. Kaufmann W. Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1974. 532 p.
19. Haar M. (1996). Nietzsche and metaphysical language. *Philosophy and Social Criticism*. № 22 (2). P. 27–46.

DANCE ABOUT TIME, OR THE RELATION OF MOMENT AND ETERNITY IN THE NIETZSCHEAN IDEA OF ETERNAL RECURRENCE OF THE SAME

Mariia Sinelnikova

Lviv Polytechnic National University,

Institute of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy

Bandera str., 12, 79000, Lviv, Ukraine

The article explores a peculiar perception of time in Nietzsche's philosophy, which he does not consider linearly or cyclically, completely changing the usual perspective of his perception and embodies it in his idea of eternal recurrence, which is considered the most mysterious and least clarified in his work. It is emphasized that the idea of eternal return is central to Nietzsche's philosophical heritage because all other key ideas of the thinker, such as the will to power and the superman, concentrate around it and end. It is noted that eternal recurrence is intended not to guarantee the stability of a particular individual, but a chance to become different, which is associated in Nietzsche with self-creation or ascension to a superman, which is interpreted as self-improvement through self-overcoming. Therefore, eternal recurrence is regarded not as an individual event, but as a personal will and choice of each person who affirms it with his desire, his willpower. Nietzsche defines life itself as a flowing form of the affirmation of power and the desire of man for power, but power not over other people, but above all over himself. It is stated that Nietzsche does not return similar, identical or similar, and the same, returns itself as a possibility of becoming, which is regarded not as an endless progressive movement for some purpose, but as self-control of the power, which returns to itself and constantly renews itself in its nature. It is noted that the last moment (metaphysical) is the most popular in the interpretation of eternal recurrence, since it inquires about the nature of the human being, which must be constantly asserted in its existence in an eternally repeating world. Thus, the idea of eternal recurrence raises the question of the importance of human life, because the return of a causeless moment robs it of its purpose and meaning. This is where the existential aspect of the Nietzschean idea of eternal recurrence emerges, which gives a new imperative of existence, calling to live every moment of life so that he desires his constant return. In this way, the Nietzschean doctrine frees man from the prohibitions and restrictions imposed by the past or the future, because every moment of our lives is meaningless, except that which we place in ourselves.

Key words: F. Nietzsche, eternal recurrence, time, moment, eternity, superman, will to power.